

Van heks tot mens
Eetstoornissen in perspectief geplaatst

Martine F. Delfos en Liesbeth Libbers

Van heks tot mens

Eetstoornissen in perspectief geplaatst

PICOWO-serie Deel 20

Martine F. Delfos en Liesbeth Libbers

Informatie over publicaties van Martine F. Delfos: www.mdelfos.nl

ISBN 978 90 8850 953 7

NUR 860 / THEMA MKJA / BISAC PSY011000

© 2025 Martine F. Delfos & Liesbeth Libbers / Uitgeverij SWP

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Teksten datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Voor Gea en al die meisjes en vrouwen die het niet gered hebben en voor al diegenen die lijdend en helpend proberen anorexia samen te overwinnen.

“Van alle ziekten waar de tegengestelde interactie van geest en lichaam een rol speelt, is anorexia een van de meest dramatische en belangrijkste.”

[“Of all the diseases in which the adverse interactions of mind and body play a part anorexia is one of the most dramatic and significant.”

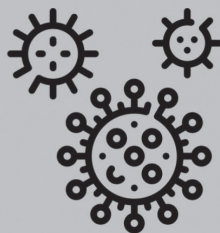
John Ryle in *The Lancet* (Anorexia nervosa, 1936).]

Is de 'nervosa' terecht?

Eten = **basisbehoefte**

Tenzij je **ziek** bent

Niet ziek?

“Dan is het **vreemd** om niet te eten”

Niet ziek + niet eten = “**psychisch**”

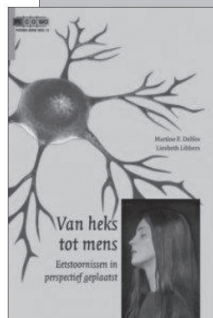

Martine Delfos en Liesbeth Libbers vonden bij het schrijven van 'Van Heks tot Mens' in de literatuur het volgende:

- Oorzaak anorexia 'nervosa' is nauwelijks onderzocht. De oorzaak is **aangenomen**: psychisch
- Al wordt het **immuunsysteem** vaak genoemd
- Veel patiënten met anorexia 'nervosa' waren **ziek voor aanvang** van de eetstoornis.

Delfos & Libbers:

Anorexia 'nervosa' zou een **auto-immunreactie** kunnen zijn

Inhoud (Kort)

Vooraf 11

1 Inleiding 15

DEEL I Een historisch onderzoek naar anorexia (nervosa)

2 De vastenheiligen 23

3 Heksen 29

4 Gewicht en hekserij 35

5 Psychiatrische inrichtingen 39

6 Anorexia nervosa 47

7 Behandeling van anorexia nervosa 55

DEEL II Onderzoek naar een medische oorzaak voor anorexia (nervosa)

8 Anorexia nervosa en het immuunsysteem 73

DEEL III Literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke aandacht voor anorexia (nervosa)

9 Anorexia en wetenschappelijke aandacht 93

10 Epiloog 111

Literatuur 115

Afbeeldingen, tabellen, figuren, grafieken en overzichten 149

Namenregister 151

Zakenregister 153

Over de auteurs 155

De PICOWO-serie 157

Inhoud (Lang)

Vooraf 11

1 Inleiding 15

- Het belang van eten 15
- Onvoldoende eten 16
- Anorexia (nervosa) 17
- Het onderwerp van dit boek 19

DEEL I Een historisch onderzoek naar anorexia (nervosa)

2 De vastenheiligen 23

- Het vasten 23
- Vastenheiligen 23
- Heilig of een verbond met de duivel 24
- Van heilige naar heks 25

3 Heksen 29

- Afwijkend gedrag 29
- Menstruatie 31
- Vastenheiligen en hekserij 31

4 Gewicht en hekserij 35

- De heksenwaag 35
- Gezond gewicht 37

5 Psychiatrische inrichtingen 39

- Krankzinnigheid 39
- Hysterie 40
- De wondermeisjes 41
- Cultuurhistorische verklaring 42
- Medische wetenschap 45

6 Anorexia nervosa 47

- Het ontstaan van de naam anorexia nervosa 47
- Het bio-psycho-sociale model 50
- Het Minnesota-onderzoek naar anorexia bij dienstweigeraars 52

7 Behandeling van anorexia nervosa 55

- Medische en psychiatrische modellen 56
- De periode Lafeber: ontwikkeling van de behandeling 58
- Ontwikkeling van een totaalbeeld 63
- Zoektocht naar nieuwe behandelingen 65

DEEL II Onderzoek naar een medische oorzaak voor anorexia (nervosa) 71

- 8 Anorexia nervosa en het immuunsysteem 73**
  - De etiologie van eetstoornissen 73
  - Het eetlusthormoon ghreline 75
  - Ghreline-niveaus bij eetstoornissen 77
    - Ghreline-patroon na testmaaltijd of intraveneuze glucose 77
    - Obesitas 77
    - Boulimia nervosa 79
    - Anorexia nervosa 80
    - Binge eating disorder 82
    - Grafieken samengevat 83
    - Resultaten samengevat 84
  - Favoriet en niet-favoriet voedsel ruiken en het niveau van ghreline 85
  - De beschermende rol van caloriebeperking 86

DEEL III Literatuuronderzoek naar de wetenschappelijke aandacht voor anorexia (nervosa)

- 9 Anorexia en wetenschappelijke aandacht 93**
  - Inleiding 93
  - Prevalentie van anorexia (nervosa) 93
  - Onderverdeling van vormen van anorexia 94
    - Anorexia, zonder de toevoeging nervosa 94
    - De toevoeging 'nervosa' 94
    - Anorexia die geïnduceerd wordt door sport (competitie) 96
    - Anorexia die geïnduceerd wordt door druk van buitenaf 96
    - Anorexia die ontstaat via 'doorslaan' 97
  - Een overzicht van verschillende vormen van anorexia 98
  - Onderzoek naar de oorzaak van anorexia (nervosa) in de wetenschappelijke literatuur 99
  - Methode 100
  - Resultaten 102
    - Resultaten algemeen 102
    - Resultaten etiologie 104
    - Resultaten comorbiditeit 106
- 10 Epiloog 111**

Literatuur 115

- I: Algemene literatuurreferenties 115
- II: Literatuurreferenties met betrekking tot etiologie 124
- III: Literatuurreferenties met betrekking tot comorbiditeit 130

Afbeeldingen, tabellen, figuren, grafieken en overzichten 149

Namenregister 151

Zakenregister 153

Over de auteurs 155

De PICOWO-serie 157

Vooraf

Dit boek is onderdeel van de PICOWO-serie. PICOWO staat voor Psychologisch Instituut voor Consultatie en Wetenschappelijk Onderzoek. Deze serie boeken is gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek, zowel in de vorm van theorieën als empirisch uitgewerkt in wetenschappelijke onderzoeken. De basis wordt gevormd door theorieën, modellen en concepten die alle ontwikkeld zijn door Martine Delfos en die een breed wetenschappelijk veld beslaan met betrekking tot verschillende onderwerpen (www.mdelfos.nl/theorieen-en-modellen-van-martine-delfos/). Een van die theorieën betreft anorexia (nervosa). Meerdere mensen hebben op dit onderwerp jarenlang met mij samengewerkt en doen dat nog: Juliette van Gijsel, Liesbeth Libbers, Judith Dapperen, Liesbeth Schouten, Floris Hartmann en Annick Kronenburg.

In het kader van dit onderwerp zijn verschillende boeken verschenen, niet allemaal in de PICOWO-serie, daarbuiten verschenen van mijn hand nog vele wetenschappelijke boeken, waarvan sommige in samenwerking met anderen.

- *De lijn kwijt: Behandeling van anorexia, boulimia en obesitas* (Delfos, eerste druk 2002; tweede druk, aangevuld met de 'state of the art' in 2011).
- *Eetstoornissen van binnenuit belicht: Nederlandstalige egodocumenten* (Libbers & Delfos, 2014; PICOWO-serie, deel 4).
Bosse, T., Delfos, M. F., Jonker, C. M., & Treur, J. (2006). Modeling adaptive dynamical systems to analyze eating regulation disorders. *Simulation*, 82, 159-17.
- *Autoimmune Reactions and the Immune system* (2018). PICOWO-serie, part 10 en de Nederlandse editie *Auto-immuunreacties en het immuunsysteem* (Delfos & Van Gijsel, 2018). PICOWO-serie, deel 18.

En nu ligt het nieuwe boek voor u: *Van heks tot mens: Eetstoornissen in perspectief geplaatst* (PICOWO-serie, deel 20).

Dit boek omvat drie verschillende onderzoeken. Het eerste is een historisch onderzoek naar de ontwikkeling van het denken over de eetstoornis (hoofdstuk 1 tot en met 7). Het tweede onderzoek betreft een meta-analyse van de rol van het hormoon ghreline in de eetstoornissen anorexia (nervosa), obesitas, boulimia (nervosa) en binge eating disorder (hoofdstuk 8). Het derde is een literatuuronderzoek met betrekking tot waar de wetenschappelijke aandacht met betrekking tot anorexia (nervosa) naar uitging in de loop der tijd (hoofdstuk 9).

Voor het historisch onderzoek en het onderzoek naar publicaties dat geanalyseerd is, heeft Liesbeth Libbers enorm veel werk verricht. Ze is op het gebied van eetstoornissen een levende bibliotheek en is nu bezig met een promotieonderzoek in het verlengde hiervan.

Over het publiceren van artikelen heb ik vele vooraanstaande wetenschappers gepolst. Dit vanwege mijn ervaring dat ik op aangeboden artikelen vaak als antwoord kreeg dat ze te omvangrijk waren en het tijdschrift te beperkt voor de breedte en diepte die het artikel omvatte. Het ging dan niet om het aantal pagina's, maar om de omvang van het onderwerp. Een keer kreeg ik te horen dat er een nieuw tijdschrift kwam en dat mijn artikel dan het hele eerste nummer zou beslaan. Dit ging over de tabel auto-immuunziekten (TAD, Table Autoimmune Diseases), de antistoffen en triggers, gerangschikt op organen. Ik hoefde alleen nog maar een korte schets van het immuunsysteem erbij te schrijven. Gezien het feit dat mijn werk van dat moment met betrekking tot het immuunsysteem al zeer uitgebreid was, kon dat niet in een korte schets en is het uitgegroeid tot een boek over het complete immuunsysteem (zie het boek hierover, dat hierboven genoemd wordt, over auto-immuunreacties en het immuunsysteem). Eén hoofdstuk daaruit, hoofdstuk 7, *Anorexia als een geval van een algemene en een specifieke auto-immuunreactie*, is wel in het huidige boek opgenomen, als hoofdstuk 8 met de titel: *Anorexia en het immuunsysteem*.

Simon Baron-Cohen, een vooraanstaand wetenschapper op het gebied van autisme, die mijn werk beter kende dan ik had gedacht, vertelde mij tijdens een afspraak dat er eigenlijk geen tijdschriften waren waarin ik zou kunnen publiceren wegens het omvattende van mijn werk; hij dacht misschien *Medical Hypothesis*, dat inmiddels niet meer bestaat. Maar daar had ik dezelfde ervaring al gehad. Ik besloot toen me geheel te richten op het schrijven van boeken, waar de onderlinge samenhang met geassocieerde onderwerpen en concepten zo ver uitgewerkt kon worden als ik nodig zou achten.

Als gevolg van deze ontwikkeling bevat dit boek drie omvangrijke onderzoeken. Het ene onderzoek is, zoals gezegd, al eerder gepubliceerd in het boek over het immuunsysteem. Daar fungeert het als voorbeeld van een auto-immuunreactie. In dit boek fungeert het als voorbeeld van een medische oorzaak voor eetstoornissen, en handelt het over de rol van het eetlusthormoon ghreline bij eetstoornissen.

Het is niet gebruikelijk om zulke omvangrijke onderzoeken in een boek op te nemen. Het gebruikelijke wetenschappelijk onderzoek is sterk beperkt geraakt tot kleine onderwerpen die empirisch gemakkelijk hanteerbaar en replicerbaar zijn. Theorieën zijn hard nodig maar zijn steeds zeldzamer, ter-

wijl de overdaad aan 'details' die onderzocht zijn het vormen van nieuwe theorieën op basis van al bekende details mogelijk zouden maken.

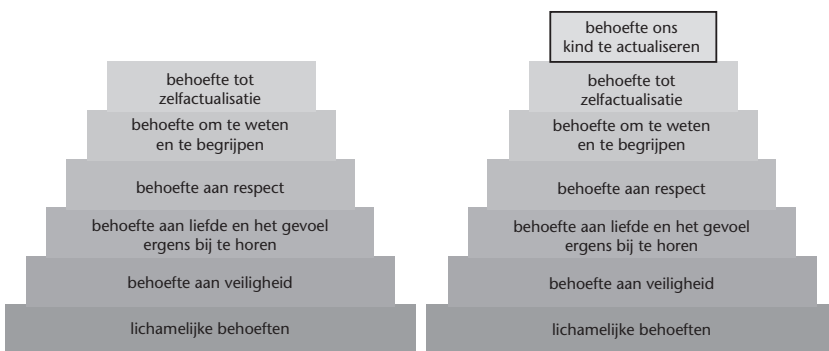
Mijn dank gaat uit naar vele mensen die me veel geleerd hebben. Speciale dank gaat uit naar Norbert Groot, Paul Stoffer en Elles Delfos voor de nuttige, mooie opmerkingen bij het boek. Ze hebben geholpen om uit te leggen waar ik onvoldoende had uitgelegd. En al die typ- en schrijffouten die ze eruit halen, wat een weelde! En natuurlijk de redacteur, Irna van der Wekke, die altijd geduldig en zorgvuldig de redactie doet.

Martine Delfos, 2025

1 Inleiding

Het belang van eten

Iedereen moet eten en drinken. Het is een menselijke noodzaak tot leven. Eten en drinken zijn basale behoeften van de mens; ze horen tot de lichamelijke behoeften. Abraham Maslow (1908-1970) plaatste de behoefte aan eten in de eerste trede van zijn *behoeftehiërarchie*. Het is de basis van waaruit mensen hun leven kunnen leiden (zie afbeelding 1).

Afbeelding 1: Links: *behoeftehiërarchie van Maslow (1982)*; rechts: *behoeftehiërarchie aangevuld met een zevende behoefte (Delfos, 2024a)*

Na het fysiek overleven door middel van de bevrediging van de *lichamelijke behoeften*, komt de *behoefte aan veiligheid*, in feite het trachten te overleven in een omgeving met haar gevaren. Vervolgens komt de psychologische veiligheid in de vorm van de *behoefte aan liefde en het gevoel ergens bij te horen*. Dit gaat over een emotionele veiligheid dichtbij, maar ook wat verderaf via de *behoefte aan respect*. Binnen de fysieke en psychologische veiligheid wordt het gemakkelijker om aandacht te schenken aan zelfontplooiing en krijgt de *behoefte om te weten en te begrijpen* ruimte tot aan een ontplooiing van onszelf in de *behoefte tot zelfactualisatie*. Als Maslow in de eenentwintigste eeuw had geleefd, had hij mogelijk een zevende behoefte aan zijn hiërarchie toegevoegd: op plaatsen in de wereld waar de armoede is ingedamd, de veiligheid volgens uitgebreide regels gestructureerd wordt, persoonlijk welbevinden vorm kan krijgen en aan de behoefte tot zelfontplooiing tegemoet wordt gekomen, ontstaat een nieuwe behoefte, namelijk om niet meer alleen voort te planten, maar ook de nakome-